

УДК 373.1.02
ГРНТИ 14.25.05
DOI

БИЛИНГВИЗМ - КӨПМӘДЕНИЕТТІ ОҚУШЫЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ҚҰРАЛЫ

Жусупова Галия Сапарбековна

*«Өрлеу» БАҰО АҚ филиалы Қостанай облысы бойынша кәсіби даму
институтының кафедра меңгерушісі
gjupova@orleu-edu.kz*

БИЛИНГВИЗМ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ

Жусупова Галия Сапарбековна

*заведующая кафедрой,
филиал АО «НЦПК «Өрлеу» ИПР по Костанайской области»,
г. Костанай, Казахстан
gjupova@orleu-edu.kz*

BILINGUALISM AS MEANS OF EDUCATION

Zhusupova Galiya Saparbekovna

*head of the department,
branch of JSC «NCPD «Orleu» IPD in Kostanay region»
Kostanay, Kazakhstan
gjupova@orleu-edu.kz*

Аңдатпа

Мақала Қазақстанның көптілді және көпмәдениетті қоғамы жағдайында оқушыларды көпмәдениетті тәрбиелеудің маңызды тетігі ретінде билингвизмнің рөлін талдайды. Көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру үшін екі тілділіктің маңызы, оқушылардың мәдени және тілдік ортада еркін шарлау қабілеті қарастырылады. Оқушыларды тәрбиелеуде лингвистикалық сананы дамытуға, гуманитарлық және этномәдени аспектілердің үйлесімді үйлесуіне бағытталған Қазақстанның білім беру стратегиясына ерекше назар аударылады. Автор екі тілділік толеранттылықты, әртүрлі мәдениеттерді құрметтеуді дамытуға ықпал ететінін және балаларды жаһанданған әлемде өмір сүруге дайындаудың маңызды құралы екенін атап көрсетеді.

Аннотация

Статья анализирует роль билингвизма как важного механизма поликультурного воспитания школьников в условиях многоязычного и многокультурного общества Казахстана. Рассматривается значение билингвизма для формирования поликультурной личности, способности учащихся свободно ориентироваться в культурных и языковых средах. Особое внимание уделяется образовательной стратегии Казахстана, направленной на развитие лингвистического сознания, гармоничное сочетание гуманитарных и этнокультурных аспектов в воспитании школьников. Автор подчеркивает, что двуязычие способствует развитию толерантности, уважения к различным культурам и является важным инструментом в подготовке детей к жизни в глобализованном мире.

Annotation

The article analyzes the role of bilingualism as an important mechanism for multicultural education in the context of Kazakhstan's multilingual and multicultural society. It examines the significance of bilingualism in shaping a multicultural personality and the ability of students to navigate freely in diverse cultural and linguistic environments. Special attention is given to Kazakhstan's educational strategy aimed at developing linguistic awareness and harmonizing humanitarian

and ethnocultural aspects in the education of students. The author emphasizes that bilingualism fosters the development of tolerance, respect for different cultures, and serves as a key tool in preparing children for life in a globalized world.

Негізгі сөздер: билингвизм, көпмәдениетті тәрбие, көптілді қоғам, лингвистикалық сана, этномәдени білім, мәдениетаралық құзыреттілік, мәдени және тілдік орта.

Ключевые слова: билингвизм, поликультурное воспитание, многоязычное общество, лингвистическое сознание, этнокультурное образование, межкультурная компетентность, культурные и языковые среды.

Keywords: bilingualism, multicultural education, multilingual society, linguistic consciousness, ethnocultural education, intercultural competence, cultural and linguistic environments.

“Қазақстан – 2050” стратегиясы білім беру саясатының басым бағытын оқытудағы үздік ұлттық дәстүрлерді сақтауды, түлектерді кәсіби маңызды құзыреттермен қамтамасыз етуді және мемлекеттік, ана және шет тілдерін меңгеруге негізделген лингвистикалық сананы дамытуды айқындайды.

Бұл міндеттер Қазақстанның жаһандық білім беру кеңістігіне табысты кіруінің және бәсекеге қабілетті қоғам құрудың маңызды шарты болып табылады.

Көпмәдениетті білім беру - көпұлтты және көпмәдениетті әлемде тиімді өзара іс-қимыл жасай алатын тұлғаны қалыптастырудағы маңызды кезең. Көптілділік жағдайында адамның ұлттық және мәдени қажеттіліктерін жүзеге асыруға ықпал ететін гуманистік және этникалық құндылықтардың үйлесімі үшін қолайлы орта жасалады.

Қазақстан 130-ға жуық ұлттың өкілдері бейбіт қатар өмір сүретін ел ретінде педагогикалық ойдың әлемдік үрдістерінен тыс қала алмады. 1990 жылдары этномәдени білім беру тұжырымдамасы жасалды, онда көпмәдениетті тұлғаны анықтау маңызды орын алды. Осы тұжырымдамаға сәйкес “көпмәдениетті тұлға - дамыған лингвистикалық санасы бар адам. Ана және мемлекеттік тілдерді білу, шет тілін үйрену адамның ой-өрісін кеңейтеді, оның жан-жақты дамуына ықпал етеді, толеранттылық пен әлемнің көлемді көзқарасын қалыптастыруға ықпал етеді [2, 3]. Бұл анықтама бізге жаңа ұрпақтың қандай болуы керектігі туралы түсінік береді. Балалардың көпшілігі бала кезінен екі тілді (әдетте, туған және мемлекеттік) үйреніп, кем дегенде екі халықтың салт-дәстүрлерін білетін қалыптасқан жағдайды ескере отырып, Қазақстанда толеранттылықты тәрбиелеу туралы мәселе туындамайды. Көптілді тұлғалар, яғни екі немесе одан да көп тілді меңгерген, бір тілден екінші тілге еркін ауысатын, өздері сөйлейтін халықтың мәдениетін білетін және құрметтейтін адамдар бір-біріне төзімсіз немесе жеккөрінішті бола алмайды. Сондықтан Қазақстанда көпмәдениетті тұлға тәрбиелеу өзгеше басымдықтарға ие,

Мысалы, Қостанай облысы Қазақстанның көпұлтты өңірінің жарқын үлгісі болып табылады. Өңір халқының жалпы саны 827142 адамды құрайды. Олардың ішінде қазақтар-44,45%, орыстар – 33,61%, украиндар – 10,36%, немістер – 3,67%, сондай-ақ белорустар, татарлар және басқа ұлт өкілдері. Этникалық топтардың алуан түрлілігі көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру үшін ерекше жағдайлар жасайды. Аймақтың негізгі құндылықтарының бірі - ұлттық төзімділік. Үйлесімді өмір сүрудің бұл дәстүрлері 20 ұлттық-мәдени орталықты біріктіретін Қазақстан халқы облыстық Ассамблеясының қызметінде көрініс тапты.

Осыған орай, көпмәдениетті тұлға қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – билингвалды оқыту жүйесі. Сондықтан, Қазақстандағы билингвизм білім беруді жаңғыртудың маңызды құралы ретінде қарастырылады. Екі тілділік қағидатын іске асыру түлектерді жаһандық әлем жағдайында өмірге және кәсіби қызметке дайындауға мүмкіндік береді. Билингвизм когнитивті қабілеттердің, есте сақтаудың, логикалық ойлаудың дамуына, сондай-ақ тілдерді үйренуге деген мотивацияға оң әсер етеді.

Мектептегі білім беруді модернизациялау, ең алдымен, мазмұнын сапалы жаңартумен және оның дамушы мәдени сипатын қамтамасыз етумен байланысты. Осыған байланысты

оқушының шығармашылық тұлғалық әлеуетін дамыту үшін жағдай жасауға және қазіргі заманғы тереңдетілген білім беру, оның ішінде екі тілдік негізде оқыту процесінде қалыптасатын тілдік білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге ерекше назар аударылады. Қоғамда екі тілде оқыту мәселесін кеңінен талқылау, екі тілде оқытудың өзектілігі мен прогрессивтілігі айқындалады.

“Шет тіліндегі сөздердің түсіндірме сөздігіне” сәйкес, билингвизм табиғи немесе жасанды түрде қалыптасуы мүмкін екі тілді білуді білдіреді. Табиғи қос тілділік адам күнделікті бірнеше тілді қолданатын ортада пайда болады. Жасанды қос тілділік шет тілін жүйелі түрде зерттеу арқылы қалыптасады. Екі жағдайда да билингвизм тұлғаны байытады, оны қазіргі әлемде бәсекеге қабілетті етеді [3, б.128].

Екі тілді оқыту тереңдетілген тілдік білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл шет тілін меңгеруге ғана емес, сонымен қатар мәдениетаралық құзыреттілікті дамытуға да ықпал етеді, бұл Қазақстанның халықаралық қоғамдастыққа интеграциялануы жағдайында ерекше маңызды.

Білім беру ортасында екі тілділік оқушыларға көмектеседі:

- пәндерді екі тілде оқыту арқылы пәндік білімді тереңдету;
- мәдениетаралық қарым-қатынас дағдыларын дамыту;
- халықаралық білім беру және кәсіби ресурстарға қолжетімділікті кеңейту.

Білім беру мазмұнын жаңартуға байланысты оқушының шығармашылық тұлғалық әлеуетін дамыту үшін жағдай жасауға және тереңдетілген білім беру, оның ішінде тілдік білім беру мүмкіндіктерін кеңейтуге ерекше назар аударылады. Кез-келген оқу орнының маңызды міндеттерінің бірі-жас ұрпақты әмбебап, жаһандық құндылықтармен таныстыру, балалар мен жасөспірімдердің көрші мәдениеттер өкілдерімен және әлемдік кеңістікте қарым-қатынас жасау және өзара әрекеттесу қабілеттерін қалыптастыру. Мемлекеттік мәртебесі бар қазақ тілімен және ұлтаралық қарым – қатынас тілі орыс тілімен қатар шет тілі де маңызды құрал екені сөзсіз.

Тереңдетілген тілдік білім берудің негізгі құрамдас бөлігі ретінде екі тілдік негізде оқытудың өзектілігі, ең алдымен, экономикалық, мәдени және саяси салалардағы интеграцияның жалпыға бірдей әлемдік тенденциясымен анықталады, бұл білім беру саласында пәндік білімді интеграциялау тенденциясын, әлемнің тұтас бейнесін білуге бағытталғандығын анықтайды. Осы тенденцияларды ескере отырып, екі тілді оқыту студенттерге әртүрлі пәндік салалардағы ақпаратқа кең қол жеткізуді, жеке қажеттіліктерге сәйкес жаңа ақпарат алуды, үздіксіз білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз етеді, бұл өз кезегінде мамандардың жалпы еуропалық және әлемдік нарығында бәсекелесуге қосымша мүмкіндік береді. Сонымен қатар, екі тілдік негізде оқыту арнайы пәндік мақсаттарда жалпы тілдік даярлықты және шет тілін меңгеруді жетілдіруге, мәдениетаралық оқыту саласын кеңейтуде пәндік даярлықты тереңдетуге, сондай-ақ шет тілін меңгеруге деген ынтаны арттыруға ықпал етеді.

Осылайша, “Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы” Заңы :

- халықтардың тең құқықтылығы мен өзін-өзі басқаруының құқықтық қағидаттарын негізге ала отырып, ұлтаралық қатынастарды дамыту мақсатында тіл мен мәдениетті еркін дамыту, Қазақстан Республикасында тұратын халықтар, этностар, ұлттық топтар арасындағы достық пен амандықты нығайту республикада тілдерді қолдану мен дамытудың құқықтық негіздерін нығайтады;

- ұлт азаматтарының тілі мен мәдениетін дамыту жөніндегі құқықтарын қорғай отырып, Қазақстан Республикасында қолданылатын басқа тілдерге құрмет көрсетуді қамтамасыз етеді;

- қазақ тілін мемлекеттік қорғауды, оның мемлекеттік органдарда, қоғамдық бірлестіктерде, мәдениет және ғылым саласында жұмыс істеуін қамтамасыз етеді [4, 3].

Осы мақсаттарды жүзеге асыру дегеніміз - оқушының тілдік тұлғасын, яғни сөйлеу

сөздерін қалыптастыруға және түсінуге қабілетті тұлғаны қалыптастыру.

Тілдік тұлғаның мазмұнына келесі компоненттер кіреді:

- құндылық компоненті - тәрбие мазмұнының дүниетанымдығы. Тіл әлемге алғашқы және терең көзқарасты қамтамасыз етеді, әлемнің лингвистикалық бейнесін және ұлттық сипаттың қалыптасуына негіз болатын және лингвистикалық қарым-қатынас процесінде жүзеге асырылатын рухани идеялардың иерархиясын құрайды;

- мәдени компонент, яғни тілге деген қызығушылықты арттырудың тиімді құралы ретінде мәдениетті дамыту деңгейі. Сөйлеу және сөйлеу емес мінез құлық ережелерімен байланысты оқытылатын тілдің мәдени фактілерін тарту қарым қатынас серіктесіне барабар қолдану және тиімді әсер ету дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді;

- Жеке компонент, әр адамның жеке, тереңірек қарастыратын ерекшеліктеріне сәйкес.

Билингвизм және тілдерді екі тілде оқыту – абсолютті қажеттілік, уақыт талабы, өйткені бүкіл әлем көпұлтты, көптілді. Қазіргі әлемнің басты проблемасын – адамдар арасындағы келісім мен өзара түсіністікті шешуде, этносаралық қарым-қатынастың, мәдениетаралық қарым-қатынастың қиындықтарын еңсеруде әр мемлекетте және мемлекеттер арасындағы қатынастарда көптілділік жағдайын сақтау және қолдау үлкен дәрежеде ықпал етуі мүмкін. Тек сол мемлекет қана табысты дамып, өз азаматтары үшін сапалы және заманауи білім алу үшін лайықты жағдай жасай алатын әлемнің бірқатар жетекші елдеріне үйлесімді түрде ене алатыны белгілі. Ол бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы, қазақстандық мектеп түлектері шетелдік жоғары оқу орындарында оқуын оңай жалғастыра алатындай болуы тиіс. Қазіргі заманғы білім беру оқушылардың белгілі бір білім, білік және дағдыларды игеруін ғана көздемейді: бүгінгі таңда қазақстандық мектептің алдында білім берудің жаңа тәсілдерін анықтау, зерттеулер мен жаңалықтардың “алтын ғасырына” ену, ойлау, оқыту, жұмыс, шығармашылық және жалпы өмір әдіснамасын қайта қарастыру міндеті тұр.

Екі тілді тілдік білім беру “оқушылардың екі тілді (ана және ана емес) өзара байланысты және тең дәрежеде игеруін, ана және ана емес (шет тілі мәдениетін) меңгеруін, оқушының екі тілді және биомәдени (көп мәдениетті) тұлға ретінде дамуын және оның екі тілді биомәдени тиесілігін түсінуін” болжайды [5, б.12].

Мұндай жағдайда тілдерге құрметпен қарауға тәрбиелеу білім беру ұйымының оқу-тәрбие қызметінің маңызды негізгі міндеттерінің бірі болуға тиіс. Оқушының оқу іс-әрекетін күшейтудің, олардың белсенділік пен шығармашылықты дамытатын тілдік пәндерді оқуға деген ынтасының деңгейін арттырудың бір жолы-құзыреттілік тәсіл. Әрине, екі тілділік нәтижеге бағытталған құзыреттілік тәсілді қамтамасыз етеді. Бәсекеге қабілетті маман, белсенді және тиімді өмір сүруге қабілетті, көпұлтты және көп мәдениетті ортаға қабілетті, басқа мәдениеттерді түсіну мен құрметтеу сезімі дамыған, бейбітшілік пен келісімде өмір сүре алатын коммуникативті позитивті тұлғаны қалыптастыру үшін көп мәдениетті және екі тілді білім қажет.

Екі тілділік біздің заманымыздың қажеттілігі, сондықтан бәсекеге қабілетті маман, белсенді және тиімді өмір сүруге қабілетті коммуникативті позитивті тұлға қалыптастыру шынайылыққа айналды.

Әдебиеттер

1. Абсаттаров Р.Б. Воспитание культуры межнационального общения студентов: теория и практика / Р.Б. Абсаттаров, Т.С. Садыков. – Басылым Алматы, 1999. - 212 б.

2. Гальский Н.Д. Обучение на билингвальной основе как компонент углубленного языкового образования / Н.Д. Гальского, Н.Ф. Коряковцева, Е.В. Мусницкая, Н.Н. Нечаев // Иностранный язык в школе. – 2003. - №2. 12 б.

3. Мухамбетова, Л.А. (2021). Роль многоязычия в формировании лингвистического сознания школьников / Л.А. Мухамбетова // Вестник педагогики. – 2021. - 5(3), 45–50.

4. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. / Л.П. Крысин. – М: Изд-во Эксмо, 2005. - 944 б.

5. Сыродеева А.А. Поликультурное образование: Учеб. метод. пособие / А.А. Сыродеева - М., 2001.

6. Основные законодательные акты о языках в Республике Казахстан. – Алматы: Юрист, 2013. - 44 б.

References

1. Absattarov R.B. Vospitanie kul'tury mezhnacional'nogo obshcheniya studentov: teoriya i praktika / R.B. Absatmarov, T.S. Sadykov. – Basylym Almaty, 1999. - 212 b.

2. Gal'skij N.D. Obuchenie na bilingval'noj osnove kak komponent uglublennogo yazykovogo obrazovaniya / N.D. Gal'skogo, N.F. Koryakovceva, E.V. Musnickaya, N.N. Nechaev // Inostrannyj yazyk v shkole. – 2003. - №2.12 b.

3. Muhambetova, L.A. (2021). Rol' mnogoyazychiya v formirovanii lingvisticheskogo soznaniya shkol'nikov / L.A. Muhambetova // Vestnik pedagogiki. – 2021. - 5(3), 45–50.

4. Krysin L.P. Tolkovyj slovar' inoyazychnyh slov. / L.P. Krysin. – M: Izd-vo Eksmo, 2005. - 944 b.

5. Syrodeeva A.A. Polikul'turnoe obrazovanie: Ucheb. metod. posobie / A.A. Syrodeeva - M., 2001.

6. Osnovnye zakonadatel'nye akty o yazykah v Respublike Kazahstan. – Almaty: Yurist, 2013. - 44 b.